

Даюк Ж. Ю.

к.п.н., старший викладач кафедри
естрадної музики

Рівненський державний гуманітарний
університет

РОЛЬ ВИПУСКНИКІВ КРЕМ'ЯНЕЦЬКОГО ЗАКЛАДУ (1805-1832РР.) В КУЛЬТУРНО- ОСВІТНЬОМУ РОЗВИТКУ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Анотація. У статті проаналізовано зміст і форми взаємного впливу культурно-просвітницької діяльності вихованців Кременецького ліцею і навколишнього соціокультурного простору.

Ключові слова: освіта, культура, ліцей, викладач, відродження, дослідник, діяч, незалежність, інтелігентність.

Анотация. Даюк Ж.Ю. Выпускники Кременецкого учреждения – основной аргумент в дискуссии о значении лицея в общественно-политической и культурной жизни края. В статье проанализировано содержание и формы взаимного влияния культурно-просветительской деятельности воспитанников Кременецкого лицея и окружающего социокультурного пространства.

Ключевые слова: образование, культура, лицей, преподаватель, возрождение, исследователь, деятель, независимость, интеллигентность.

Summary. Dayuk Zh. Yu. Graduates of Kremenets inststute is the most important reason in the dispute about the value of the Lyceum in socially-political and cultural life of the area. The article analyzes the content and forms of the mutual influence of cultural educational pupils' work in Kremenets Lyceum and sociocultural environment.

Key words: education, culture, lyceum, a teacher, revival, an exploier, a scientist, independence, nobleness.

Постановка проблеми. Вивчення культурно-мистецьких процесів минулого на прикладі становлення та розвитку Кременецького ліцею початку ХІХ століття є актуальним у наш час, щоб визначити можливість і доцільність використання ідей досвіду цього навчального закладу. Рівень організації та результативність культурно-просвітницької діяльності Волинського навчального закладу залежав від вимог соціально-політичного контексту і виявився у змісті духовної атмосфери м.Кременця, яка була спричинена просвітництвом викладачів та учнів навчального закладу.

Предметом дослідження є випускники Кременецького закладу та їх вплив на культурно-освітній розвиток краю.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти проблеми розглядають у своїх працях Н.Барсов, Є.Дзюба, П.Берков, А.Козирев, А.Лопухівська, а також Е.Кула, К.Рівоński, Л.Саліор.

Досліджуваний нами аспект потребує розв'язання таких завдань:

- визначити роль Волинської гімназії, ліцею у самовизначенні вихованців, у підготовці викладацьких та наукових кадрів;
- установити вплив творів випускників на свідомість інших поколінь;
- проаналізувати досягнення випускників у науковій, літературній, практичній та інших сферах життя.

Результати дослідження. Ознайомимось із діяльністю випускників і в першу чергу тієї їх частини, які мали безпосередній вплив на формування свідомості тогочасного суспільства. Це, насамперед, літератори, викладачі, науковці. І тут якраз звертає на себе увагу той факт, що в цій царині кременчани настільки виділились, що напрошується думка, чи не була схильність до літературних проб особливістю вихованців саме цього навчального закладу. Адже часто навіть у біографіях тих випускників, хто за родом своєї роботи був ніби ой як далекий від письменства, знаходимо: белетрист, поет. У чому ж витoki цього феномену? Запорука майбутніх успіхів була закладена, вочевидь, у самій системі навчання й виховання. Адже учні постійно працювали у читальних залах (у ліцеї був величезний, як на той час, книжковий фонд); ще в роки навчання пробували себе на науковій ниві під час занять педагогічного товариства та як дописувачі наукових видань.

У 1815 році учні організували літературно-просвітницький «Клуб письменства», в який увійшли і очолили Т. Заборовський, К. Сенкевич, А.Мальчевський. Т. Заборовський відіграв важливу роль у культурному й науковому житті Крем'янецького осередку (що, до речі, і до тепер мало вивчено і належно не оцінено), у 1818 році почав редагувати літературний розділ періодичного органу «Наукові вправи» для вихованців ліцею. Про науковий рівень цього видання, а отже, і рівень підготовки читачів, свідчить те, що уже в перший рік виходу тут були опубліковані статті поета й теоретика літератури К. Бродзінського «Про класицизм і романтизм» та стаття першопрохідця на ниві слов'янської фольклористики З.Доленги-Ходаковського (А. Чарноцького) «Про слов'янщину перед християнством» (2,3).

Ще під час навчання в Крем'янці майбутніх поетів-романтиків А.Мальчевського і Т. Заборовського

Надійшла до редакції 27.04.2012

Тадеуш Чацький називав «гордістю і надією» школи. І вони виправдали сподівання наставника. Літературні критики особливо відзначають творчість Антонія Мальчевського (1793-1826), який, на їх думку, досяг таких вершин поетичної творчості, що перед ним навіть найвідоміші митці «повинні знімати капелюхи». Навіть незвичайний до похвал А. Міцкевич відгукувався про нього як про єдиного поета, хто зміг дорівнятися Байрона (якого тоді вважали за найкращого поета світу). Подібно оцінював його творчість Ю. Словацький. Для нас же фактом першочергової ваги є те, що він, вихованець польського навчального закладу, належав до «української школи», що саме в цей час зародилася в польській літературі. Його українська поетизована повість «Марія» (недооцінена за життя поета, що стало причиною передчасної смерті) визнана одним із найкращих творів польського романтизму. Жодна з польських поем не знає стільки видань, як «Марія» (4,36).

Але першою поемою польського романтизму стала поема кременчанина Т. Заборовського (1799-1828) «Болеслав Хоробрий», яка теж має фольклорно-історичну основу. Також були написані ним кілька драм з історії слов'ян. А його п'єса «Богдан Хмельницький» за ідею дружби між польським і українським народами високо оцінив сам Іван Франко. Збірку ж лірично-описових творів «Думи подільські», що були видані після його смерті, можна вважати практичним утіленням його ідеї про поєднання патріотично-громадянського класицизму із романтизмом, де він своїм талантом досяг вершин поетичної творчості.

Найближчою за своїм ідейним задумом до творів цих великих «українців» була творчість ліцеїста, учасника листопадового повстання 1830 року Томаша Олізаровського (1811-1879), який знав Україну тільки з оповідань, почутих під час навчання в Крем'яниці, але часто використовував українські мотиви для своїх творів. Найкращий з них, «Завірюха» (1836), теж присвячений описові життя українського народу. Окрім цього, в доробку поета чимало поезій, драм («Вінцентій з Шемоту»), які виходили у Парижі і Лондоні, але не мали такого, як «Завірюха», визнання.

Ще під час навчання став відомий своїми віршами і Маурицій Гославський (1802-1834), котрий прославився ще й іронізмами на професорів, які читав у студентському товаристві. По закінченні ліцею, працюючи приватним учителем на Поділлі, написав «Поєму про Поділля», «Думу про Нечая» та інші твори подібної тематики. (7,91).

Випускник ліцею Стефан Вітвіцький (1800-1847) заявив про себе як про учасника полеміки класиків і романтиків. У відповідь на твердження Ф. Дмоховського, що романтики – отара телят, які потрапили в гарний, старанно оброблений город (мається на увазі література) і знищили всі грядки, викликавши захоплення у «немудрих хлопів», С. Вітвіцький виступив зі статтею «Про репутацію авторів за їх життя», де безжалісно висміяв класиків, розкривши, як вони здобувають авторську славу, хоча серед них є постаті на «глиняних ногах», і застеріг, що кожен день наближає до суду нащадків. Про те, що це був поет неабиякого таланту, свідчать його «Сільські пісні», а особливо «Біблейські поезії» і такий факт, що його вірш «До сосни» довгий час приймали за твір Міцкевича. Перебуваючи в еміг-

рації, віддався публіцистиці, зрідка пишучи й вірші. Там виданий ним двотомник «Вечори пілігрима» став найбільш популярним у колах еміграції (3,45).

Та найдалі у своїй любові до України пішов, як вважають польські дослідники, вихованець ліцею Томаш (Тимко) Падура (1801-1871). Він не лише присвятив їй усю свою творчість, а писав виключно українською мовою. Ще будучи учнем, задумав написати історію України в піснях, що й почав реалізовувати з 1824 року. Його твори («Лірник», «Козак» та інші) привертати увагу до давньої історії України, пробуджували любов до рідного краю і закликали до скинення російського ярма. Не надруковані через цензурні перепони, розходились вони у рукописах і дожили як народні пісні до нашого часу (5,16).

Можна згадати ще одного кременчанина Ф. Бернатовича (1786-1836), який вивчав у ліцеї латинь, французьку і польську мови, а по закінченні працював у канцелярії князя А. Чарторийського секретарем, відповідальним за французьку і польську кореспонденцію. Перші його твори в манері сентименталізму («Нерозсудні шлюбні»). Під впливом творчості В. Скота відійшов від написання сентиментальних романів на користь історичних. Маючи намір написати твір про унію Польщі й Литви, пішки обійшов багато сіл, вивчаючи старожитності, щоб достовірно передати колорити епохи. Результатом стала повість «Pojata corka Lizdejki» (1826) – найвідоміший його твір, перекладений на англійську, французьку, німецьку, російську мови. З інших відома «Powesc z podan i obyczajow krajowych».

Слід зазначити, що діяльність поетів-романтиків обіймала лише сферу лірики. Драматичні твори були поза їхніми можливостями. Тому на тлі такого убозтва поезії драматичної особливого значення набуває поява двох талантів, твори яких протягом багатьох десятиріч стануть основою репертуару польських театрів – О. Фреда і Й. Коженевського.

Й. Коженевський (1787-1863) - вихованець крем'янецького ліцею, у 1829-1832 рр. був професором кафедри російської мови та літератури ліцею, по його закритті, - професором філології в Київському університеті (1834-1838); потім директором гімназії у Харкові і Варшаві. Упродовж свого життя написав 18 драм і 31 комедію. Серед них «Андрій Баторій» - найвідоміша історична драма автора, «Дмитро і Марія» (за мотивами «Марії» Мальчевського). Пошуки психологічної правди змушували його глибше вивчати щоденне життя. Мішанська тематика була поширена в цей час у Франції і Німеччині. Упровадження її в Польщі – заслуга Коженевського. (8,98).

На ниві письменства працювали і такі випускники Крем'янецької школи: М. Будзінський, В. Врублевський, К. Джевецький (велика історична драма „Ярема Вишневецький”, комедія „Контракти”); В. Краєвський, К. Крузер, Кутасинський, Е. Михаловський, Густав Олізар (Філіпович) (автор „Pomieszania Jarosza Bejly”); І. Пегловський, А. Піотровський, О. Пшездецький, Л. Ричевський, Ф. Собецанський, І. Совінський.

Із науковців відомі: М. Вишневецький (видатний історик), філологи: І. Нівінський, Тустановський, Рікачевський, Ф. Скомаровський (перекладав астрономію Лаландю, був ректором „Наукових вправ”); філологи латиністи: Жуховський (а разом і історик), Лукашевський,

Т. Сіроцинський; досвідчені дослідники грецької історії і мови – Ледл, К. Добровольський, Мікульський, Краєвський (автор підручника про грецьку літературу). А естетик К. Комарницький мав ще одну публікацію в тодішніх юридичних виданнях.

Серед випускників, що стали правниками: Й. Падура, М. П'ясецький, К. Сенкевич, В. Тшетшечевінський, Й. Грохольський, І. Закамовський (депутат Головного суду), Р. Стецький – голова Головного суду, С. Піотровський (голова Волинської Кримінальної палати), Ф. Чацький (голова судової едукативної комісії). Зі стін ліцею вийшли здібні математики – Г. Гречина, М. Кейс, А. Садовський, Йонтж, М. Нівінський, А. Сирмунт, О. Легоцький (автор підручника геометрії для шкіл). Економістами стали А. Добровольський, Знамеровський, Фрічинський, М. Ожаровський. Професором політекономії і права у ліцеї був Михайло Хонський, який на запрошення Т. Чацького переїхав у Крем'янець із Віленського університету, де він був професором філософії (6,130).

Відомими природознавцями стали Збожевський, Ушаковський (Дюдфрим Волинський), Ю. Мілевський; М. Червінський (які деякий час були помічниками професора кафедри хімії і мінералогії в ліцеї) . А. Анджейовський, окрім того, що залишив грубий фоліант спогадів „ Ramoty starego Detjuka”, вписав багато сторінок у ботаніку, геоботаніку, зоологію, флористику, фітоценологію, геологію, палеонтологію, загальну екологію. Після закінчення ліцею він залишився працювати в ньому вчителем малювання, одночасно був і асистентом професора ботаніки і зоології В. Бессера.

Були серед випускників і ті, хто пішов працювати у медицину. Це М. Лькевич, М. Совінський. Найбільших успіхів досяг Антон Бопре (1800-1872), який закінчив ліцей у 1824 році із золотою медаллю, потім вступив на відділ медицини Віленського університету, де у 1829 році отримав ступінь доктора медицини. З 1831 року розпочав лікарську практику в Крем'янці. (9,12).

Лікарем був і Казимір Хонський (один із синів професора ліцею) (1814-1882). Після закриття ліцею – студент лікарського відділення Берлінського університету. У 1837 році здобув там ступінь доктора медицини, який підтвердив у 1838 році у Вільно. Був лікарем у Слуцьку. У світлі моральних настанов, отриманих при навчанні в ліцеї, працював у царині гігієни, організовуючи лікарні й аптеки, працював лікарем у Вільно, Житомирі. Був членом комісії з підготовки реформи 1861 року . Мав низку публікацій на медичну тематику та з приводу реформи.

Із відомих лікарів-кременчан – два Добровольських. К.А. Добровольський, який деякий час працював асистентом кафедри фізики ліцею, у 1825-1829 рр. навчався на відділенні медицини Віленського університету. Був військовим лікарем під час російсько-турецької війни. К.Б. Добровольський з 1831 року був також військовим лікарем.

Нагороджений хрестом Virtuti militari (1,3).

Були серед вихованців ліцею і такі, які пов'язали своє життя із мистецтвом. Це Канєвський (1809-1870), який малював картини на історичну тематику („Філіп Македонський і його лікар”, портрети Олександра II, папи Григорія XII). Був професором, а з 1809 року

директором школи мистецтв у Варшаві. Аркадій Хіцке оселився як у США, де малюванням портретів заробляв собі на життя. Художником був і Бонаventura Климбовський. А уродженець Острога, випускник ліцею Томаш-Оскар Сосновський (1810-1886) став знаменитим скульптором, професором скульптури в академії Св. Луки у Ватикані, обіймав також посаду голови ради римських музеїв.

У царині музики віднаходимо імена кременчан Висоцького, Русанівського, Скібицького. Серед релігійних діячів - Ф. Двожинський, В. Ошаровський, Мартиновський, М. Баверовський, Я. Соколовський, А. Лєневич, К. Залозенський, І. Садовський.

Чимало випускників працювало техніками, технологами, використовуючи свої знання на практиці. Наприклад, один із братів Кутасинських заснував у своєму селі фабрику з переробки цикорію, О. Чацький винайшов фільтр для буряково-цукрового виробництва. Хімік П. Копчинський отримав нагороду французького наукового товариства за досліди, що стосувалися хвороб винограду. Техніці присвятили себе Я. Пасютевич, Д. Помятовський, Кончевський і багато інших кременчан.

Чимало зробив П. Ярковський для зростання книжкового фонду бібліотеки ліцею, яка до 1871 року нараховувала 34 тисячі томів. Після закриття закладу був першим бібліотекарем Київського університету. Крем'янецька бібліотека зберегла свою самостійність як фонд Крем'янецького ліцею Наукової бібліотеки НАН України ім. акад. Вернадського у Києві. Науковець, працюючи в м. Києві, написав низку праць, багато зробив для популяризації бібліотечної справи. (7, 118).

Висновки. Оскільки з ліцею вийшли такі випускники, то, очевидно, що рівень викладання в ньому був досить високим, що дозволило деяким випускникам певний час посідати кафедри в Alma mater, в інших навчальних закладах та в Київському університеті. Отже, справді треба погодитися, що в „малій волинській місцині” Чацькому вдалося створити середовище не тільки освітнє, наукове й культурне, а й свого роду товариське. Усе, що було в краї, оживлене бажанням піднесення з занепаду, концентрувалось у Кременці і надало йому характер вогнища тогочасної культури та освіти.

Література:

1. Кравчук Л., Медведєв С. Ліцей. Короткий нарис з історії виникнення і розвитку в біографіях його випускників // Діалог. -1992.- №84.
2. Кравчук Л., Медведєв С. Ліцей. Короткий нарис з історії виникнення і розвитку в біографіях його випускників // Діалог. -1992.- №87.
3. Чуйко С. Ліцеї України (19 – 20 ст.) -Тернопіль, 1986 р. -140 с.
4. Чернихівський Г. Крем'янецьчина . Історичне та літературне минуле . – Крем'янець , -1992.- 105 с.
5. Cracki T. Ostatni jetalni oswiecenia ziemi Wolynskiej //Dziennik Wilenskiej -1805 -№2.
6. Очерки по истории школы и педагогической мысли народов СССР (18 – первой половины 19 вв.) / отв. ред. М. Шабаев. М., -1973.- 605 с.
7. Kipa E. Ks. Augo Kolloataj . Lwow : Wydawnictwo Maciezzu Polskiej , -1912. -136s.
8. Danilewicz – Zielinska M. Atenj Wolynskie . Dawne lyceum krzemienieckie (1805-1832) // Danilewicz – Zielinska V. Proby przywolen Szkice literackie. Warszawa, -1992,- 130s.
9. Poniatowski I. Wplyw olawnege lizeum na zycie dzielnicy // Zycie lyceum Krzemienieckiego. –1931-. №7 . Cz. P.S. 3-17.